

YRITYKSEN PERUSTAMINEN OMAISHOITAJIEN TUEKSI

HOIVAPALVELU AMOR

Heiäng & Hölttä

Johanna Heiäng

Jenni Hölttä

Opinnäytetyö, kevät 2018

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Hoitotyön koulutusohjelma

Sairaanhoitaja (AMK)

TIIVISTELMÄ

Heiäng, Johanna & Hölttä, Jenni.

Yrityksen perustaminen omaishoitajien tueksi, Hoivapalvelu Amor.

Helsinki, kevät 2018, 30 s., 1 liite.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Hoitotyön koulutusohjelma. Sairaanhoitaja (AMK)

Työn tavoitteena on ollut hoiva-alan yrityksen perustamiseen vaadittavien asioiden sekä omaishoidon palveluntarpeiden kartoitus. Yhteistyötä on tehty läheistään kotona hoitavien omaishoitajien kanssa heitä haastatellen. Heidät saatiin mukaan oman lähipiirimme ja ystäviemme kautta. Omaishoitajat olivat hoitaneet läheistään useampia vuosia ja suurin osa heistä hoivasi omaa puolisoaan. Haastattelut tehtiin osittain paikanpäällä käymällä ja osa omaisista vastasi siihen kirjallisesti. Ammatillisen kehittymisen kannalta yrityksen perustamisen hahmottelu antaa mahdollisuuden saada tietoa ja taitoa tulevaisuudessa mahdollisen oman yrityksen perustamiseen.

Opinnäytetyö koostuu teoriaosuudesta, jossa on käsitelty hoiva-alan yrityksen perustamiseen vaadittavia toimintamalleja ja yleisesti omaishoitoa sekä sen tukimuotoja. Läheisiään hoitavien omaisten haastatteluilla pystyttiin keräämään tietoa heidän palveluntarpeistaan. Haastatteluiden tuloksia verrattiin Tuula Mikkolan (2009) väitöskirjaan ”Sinusta kiinni – Tutkimus puolisohoivan arjen toivuudesta”.

Johtopäätöksenä on haastateltavilta saatu samansuuntaisia vastauksia palveluntarpeista kuin Mikkolan väitöskirjassa ilmenee. Omaishoitajien haastatteluiden sekä väitöskirjassa ilmenneiden tulosten perusteella omaishoidon suurin palveluntarve keskittyy yhteistä elämää tukeviin palveluihin, huomioiden sekä hoidettavan että hoitajan kokonaisvaltaisen tuen ja avun tarpeen. Perustettavan yrityksemme asiakassuhteessa olisi huomioitava molemmat osapuolet. Opinnäytetyössämme on avattu palveluntarpeita laajemmin.

Asiasanat: asiakas, omaishoito, hoiva, palveluntarve, yrittäjyys

ABSTRACT

Heiäng, Johanna and Hölttä, Jenni.

Setting up a business to support family care, Hoivapalvelu Amor.

30 p., 1 appendix. Language: Finnish. Spring 2018.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Nursing, Option Public Health Care. Degree: Nurse.

The aim of this thesis was to chart the measures required for entrepreneurship and setting up a nursing business and to chart the needs of family care. Collaboration with the caregivers was carried out by interviewing them. The interviews were implemented partly by visiting their homes or responded in written forms. Caregivers had taken care of their loved ones for several years and most of them took care of their spouse. From the perspective of professional development, planning the establishment of an enterprise provides an opportunity to gain knowledge and skills for the future potential company establishment.

This thesis consists of a theoretical part concerning the business model required for setting up a nursing business and, in general, the care of the caregivers and its support forms. Interviews addressed to the caregivers gave current information on the need of the services. The results of the interviews were compared with the doctoral dissertation "Sinusta kiinni- Tutkimus puolisohoivan arjen toimivuudesta." by Tuula Mikkola (2009).

In conclusion, the interviewees gave similar answers about the need of care services, as shown in the dissertation by Mikkola. Based on the interviews by caregivers and the results of the dissertation, the greatest need of services was focused on services that support the daily life and enable to live together. Especially, taken to account the comprehensive support and assistance both the caregiver and the person need. Both sides should be taken also into account in the customer relationship of the company. In the thesis has been discussed wider the need for services.

Keywords: customer, caregiving, care, service need, entrepreneurship

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	5
2 OMAISHOITO	7
2.1 Omaishoitotilanteen syntyminen .. Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.	
2.2 Omaishoidon tukimuotoja	8
2.2.1 Omaishoidon tuki, palvelusetelijärjestelmä ja kotitalousvähennys	9
2.2.2 Kotisairaanhoido, kotipalvelut ja kodin muutostyöt	11
2.3 Omaishoitajan voimavarat	12
3 YRITYKSEN TOIMINTAA SÄÄTELEVIÄ ASIOITA	14
3.1. Luvat yksityisen sosiaali- ja terveyspalveluja tuottavan yrityksen toimintaan	14
3.2 Omavalvontasuunnitelma	15
3.3 Lääkehoitosuunnitelma	15
3.4 Lait.....	16
3.5 Liikeidea	19
3.6 Avoin yhtiö.....	19
3.7 Rahoitus ja verotus	20
4 OPINNÄYTE TYÖN TOTEUTUS	22
4.1 Haastattelut	22
4.2 Johtopäätökset	23
4.2.1 Vertailu Tuula Mikkolan (2009) väitöskirjaan	24
4.3 Johtopäätöksistä liikeideaan	26
5 POHDINTA	28
5.1 Ammatillinen kasvu.....	28
5.2 Työn eettisyys ja luotettavuus.....	29
LÄHTEET	30
LIITE 1: Kyselylomake	33

1 JOHDANTO

Nykyään Suomessa on noin 350 000 läheisestään huolehtivaa omaista, joista omaishoitosopimuksen olivat tehneet vuonna 2015 vain noin 44 000 henkilöä. Tämä on huomattava epäkohta yhteiskunnassamme ajatellen omaishoitajien määrää sopimuksen tehneiden määrään. Omaiset hoitavat läheistään usein ilman minkäänlaista tukea tai edes tietoa, että heillä on mahdollisuus saada palveluita. Usein tukea kunnalta haetaan tai saadaan vasta siinä vaiheessa, kun hoitotilanne on jo uuvuttanut omaisen (Omaishoitajaliitto). Ongelmana ovat kuntakohtaiset erot myönnettävien palveluiden ja etuuksien suhteen sekä se, että saatu tuki ei aina ole omaishoitajan tarvetta vastaavaa omaishoitosopimuksen tekemisestä huolimatta. Vaativassa ja sitovassa hoitotilanteessa olevista ainoastaan osalle on myönnetty omaishoidontukea, mihin on ollut jossain määrin syynä kuntien heikko taloustilanne. Kehitettävää löytyy palveluita ja etuuksia tuottavien osapuolten yhteistyöstä, että palvelutarjonta omaishoitajille sekä hoidettaville olisi laajaa, riittävää ja yhtenäistä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 31.)

Valitsimme opinnäytetyön aiheeksi omaishoitajuuden, koska koemme heidän riittävän tuen ja palveluiden puutteen ongelmaksi yhteiskunnassamme. Mielestämme omaishoidon tukemiseen tarvitaan eri palveluntuottajia ja heidän yhteistyötään. Omaishoitotilanteet tulevat myös todennäköisesti lisääntymään tulevaisuudessa ja hoivapalvelut keskittyvät kotiin tuotettaviin palveluihin.

Tavoitteenamme oli selvittää hoivayrityksen perustamiseen edellytettävät toimet sekä omaishoitajien palvelutarpeita. Yhteistyötahoina työssämme toimivat läheisiään hoitavat omaiset, joilta kyselylomakkeen avulla keräsimme tietoa siitä millaisia tarpeita heillä ilmeni. Heidän vastaustensa perusteella suunnittelimme Hoivapalvelu Amarin palveluita. Vertasimme myös haastatteluiden tuloksia Tuula Mikkolan (2009) väitöskirjan ”Sinusta kiinni – Tutkimus puolisoahoivan arjen toimivuudesta” saamiin tuloksiin puolisoahoivan palvelutarpeista.

Opinnäytetyömme kohderyhmä koostui iäkkäistä ja aikuisväestöstä löytyvistä omaishoitajista ja heidän hoitoa tarvitsevista läheisistään. Käsittelimme aihetta yrittäjän sekä omaishoitajan näkökulmasta. Opinnäytetyötä olisi tarkoitus hyödyntää tulevaisuudessa, aikeena oman yrityksen perustaminen omaishoidon tueksi.

2 OMAISHOITO

Omaishoidossa henkilöstä, joka ei sairauden, vammaisuuden tai vanhuuden johdosta selviydy omin avuin arjesta, huolehtii hänen sukulaisensa tai muutoin hänelle läheinen ihminen. *Omaishoitajalla* tarkoitetaan hoidettavan sukulaista tai muutoin hänelle läheistä ihmistä, joka on laatinut kunnan kanssa omaishoitotosopimuksen. *Omaishoitotosopimus* on omaishoitajan ja tukea antavan kunnan keskinäinen toimeksiantosopimus liittyen omaishoidon toteuttamiseen sekä omaishoidontukeen. *Omaishoidon tuki* koostuu omaishoitajan hoitopalkkiosta ja vapaasta sekä hoitajalle että hoidettavalle suunnatuista palveluista.(L937/2005.)

Omaishoitoa on aina ollut, mutta se on tullut enemmän näkyväksi vasta 1990-luvulla. Aiemmin, kun asuttiin isoissa perheissä maaseudulla, huolehdittiin luonnollisestikin suvun vanhemmista. Iäkkäät vastavuoroisesti vahtivat lapsia ja tekivät kevyitä kotitöitä. Ajan kuluessa ihmisten muutto kaupunkeihin sekä lähemmäs omia työpaikkojaan on tuonut omaishoitoa ilmiönä enemmän esille. Suomessa kunnilla on velvollisuus huolehtia henkilöistä, jotka eivät kykene itseensä elämään. (Alila, Kaihovaara, Kalliomaa–Puha, Mattila, Palosaari, Purhonen, Salanko-Vuorela, Uusitalo & Viitanen 2010, 9, 11.)

2.1 Omaishoitotilanteen syntyminen

Päätökseen alkaa omaishoitajaksi liittyä monia tekijöitä. Yhtenä perustana on usein läheinen suhde hoidettavaan, johon sisältyy rakkauden, välittämisen ja huolenpidon tunteita. Toisaalta omaishoitaja saattaa kokea myös velvollisuudentunnetta läheistään kohtaan. Monesti hän ajattelee, ettei ole muita ratkaisuja kuin omaishoito ja hoidettavasta pidetään huolta riippumatta saatavalla olevasta tuesta. Omaishoitaja kokee, että hänen antaman hoivan ansiosta hoidettavan elämän laatu säilyy hyvänä ja hän pystyy jatkamaan omaa elämäänsä tutuissa kotiloissa. (Omaishoitajaliitto 2018.)

Hyvä omaishoito näkyy hoitajan toiminnassa tietona, taitona ja tahtona. Hän haluaa hoitaa läheistään parhaalla tavalla ja hoitamisen ansiosta hänen tiedot ja taidot karttuvat. Hoitajalta edellytetään empatiaa sekä rohkeutta kulkea hoidettavan rinnalla, kun tämä on sairas ja heikko. Onnistuneeseen hoitosuhteeseen sisältyy toisen hyväksyntä ja luottamus. Hoidettavalla on turvallinen olo, jos hänet hyväksytään omana itsenään, sairaudestaan huolimatta. Myös hoitajan tunne hyväksytyksi tulemisesta on tärkeä vaikka hänellä olisi puutteita osaamisessaan. Luottamuksen toimiessa hoidettava tiedostaa, että omaishoitaja ajattelee hänen etujaan, vaikkei hän itse aina asiaa käsittäisikään. (Lahtinen 2008, 11-12)

Omaishoitotilanne alkaa vähitellen kehittyä arjessa, kun perheenjäsenen tai muuten läheisen henkilön toimintakyky asteittain laskee ja avun tarve kasvaa. Henkilöillä saattaa mennä kauan aikaa sen tilanteen tunnistamiseen, kun normaalin avun antaminen ja saaminen muuttuukin työläämmäksi omaishoitoon liittyväksi avuksi. Omaishoidon pohjana oleva ihmissuhde, joka on ollut olemassa jo ennen hoivasuhteen alkamista hankaloittaa tilanteen hahmottamista ja ymmärtämistä. Kun tunnistaa sekä hoidon sitovuuden ja raskauden että oman omaishoitajuuden, se on lähtökohta ulkopuolisten tukien ja palveluiden saamiseen. (Omaishoitajaliitto 2018.)

2.2 Omaishoidon tukimuotoja

Omaishoitaja ja hoidettava pystyvät helpottamaan omaa hoitotilannettaan hakemalla itselleen hyödyllisiä etuuksia ja palveluita sosiaali- ja terveydenhuollosta. Palveluista peritään tietyn suuruinen asiakasmaksu ja niiden järjestämisessä on kuntien välillä eroja, koska myöntämiseen vaikuttavat kunnan määrärahat. (Muistiliitto ry, 9.)

Sopivien etuuksien ja palveluiden hakemiseen on mahdollista saada ohjausta sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiltä. Hoidettavalle ja hänen läheiselleen on saatettu osoittaa vastuutyöntekijä, jonka kanssa voi yhdessä käydä läpi asioita, saada apua papereiden täyttämiseen tai tarpeen tullen ohjausta toisen

ammattilaisen luokse. Yleisesti ottaen terveydenhuollon työntekijät ovat velvollisia kertomaan rehellisesti hoidettavan sen hetkiseen terveyteen tai sairauteen liittyvistä asioista, hoitomenetelmistä ja niiden hyvistä sekä huonoista vaikutuksista. Vastaavasti sosiaalihuollon työntekijöiden tulee avoimesti antaa tietoa asiakkaan oikeuksista, asioiden käsittelyyn liittyvistä merkittävistä tekijöistä sekä eri vaihtoehtoista. Lisäksi asiakkaan palveluntarvetta tulee kartoittaa, jos se on välttämätöntä hänen tai hänen läheisensä mielestä. Tällöin arvioidaan yhdessä asiakkaan palveluntarvetta katsoen fyysistä, psyykkistä, kognitiivista ja sosiaalista toimintakykyä sekä ympäristötekijöitä. (Muistiliitto ry, 10–11.)

2.2.1 Omaishoidon tuki, palvelusetelijärjestelmä ja kotitalousvähennys

Omaishoidon tukea on oikeus hakea kunnalta, jos henkilön kotona pärjäämisestä täytyy huolehtia hänen sairautensa, vamman tai muuten heikentyneen toimintakyvyn vuoksi. Tuen saamisen on oltava hoidettavan etujen parhaaksi. Omaishoitajan on myös pystyttävä huolehtimaan hoidettavastaan mahdollisia palveluita hyödyntäen sekä hänen oman terveytensä on oltava riittävä omaishoidon edellytysten täyttämiseen. Hoidettavan kotiympäristön tulee olla asianmukainen ja turvallinen hoidon toteuttamiseksi siellä. (L937/2005.)

Omaishoitajan ja kunnan kesken tehdään omaishoitosopimus, johon yhdistetään hoito- ja palvelusuunnitelma. Tukeen sisältyy hoidettavalle sekä hoitajalle järjestettyjä palveluita (joissa on kuntakohtaisia eroja), tietty määrä hoitopalkkiota riippuen hoidon vaativuudesta sekä hoitajan vapaapäivät kahdesta kolmeen vuorokauteen kuukaudessa. Näille vapaille kunnan velvollisuutena on järjestää taho, joka pitää hoidettavasta huolta sen aikaa. Molemmille osapuolille on tarjottava ohjausta ja tukea, sopeutumisvalmennusta, vertaistukea sekä tarvittaessa kuntoutustoimintaa. (Omaishoitajat ja läheiset –liitto ry, 8-9).

Lisäksi hoidettavalle järjestettyjä palveluita ovat muun muassa kotipalvelu ja kotisairaanhoido, mahdolliset apuvälineet, päivätoiminta ja lyhytaikaishoido. Omaishoitajalle tarjotaan oma nimetty yhdyshenkilö, hyvinvointi- ja terveystarkastuksia, tapaturmavakuutus hoitotilanteessa tai siihen kuuluvalla matkalla

tapahtuneen tapaturman varalta, koulutusta omaishoitotilanteeseen liittyen sekä järjestöjen tuottamaa loma- ja virkistystoimintaa. (Omaishoitajat ja läheiset -liitto ry, 9–10.) Kyseistä lomatoimintaa omaishoitajat ja läheiset -liitto sekä lomajärjestöt yhdessä suunnittelevat omaishoitajille, jolloin on mahdollisuus hetkeksi irtautua arjesta muiden vertaisten parissa. Niitä suunnitellaan myös hoitajalle sekä hoidettavalle yhdessä tai koko perheelle. Vaikka matkalla on yleensä mukana lomaohjaaja, niin omaishoitajilla on vapaus suunnitella päivän ohjelma omaa jaksamista ja tarpeitaan mukaillen. Lomaan sisältyy omavastuuosuus ja sitä myönnetään enintään kahden vuoden välein. (Omaishoitajat ja läheiset -liitto ry, 20.)

Kunta, yhdistykset ja järjestöt tarjoavat omaishoitajille vertaistukea sekä ryhmätoimintaa. Omaisilla on lisäksi mahdollisuus soittaa valtakunnallisiin puhelinpalveluihin liittyen apuun, neuvontaan ja vertaistukeen. (Omaishoitajat ja läheiset -liitto ry, 16). Seurakuntien osuus omaishoitajien tukemisessa muodostuu heille tarkoitetuista ryhmistä, luennoista ja virkistyspäivistä. Hoitaja tai hoidettava voi halutessaan jutella papin tai diakoniatyöntekijän kanssa omista asioistaan henkilökohtaisesti sekä luottamuksellisesti. Myös perheasiainneuvottelukeskus antaa tukea ja keinoja selviytymiseen. Seurakuntien, yhdistysten ja sosiaalitoimistojen tehtäviin sisältyy myös vapaaehtoistyöntekijöiden valmentaminen omaishoitajien tukihenkilöiksi. Heidän toimintansa on ilmaista sekä edistää hoitajien jaksamista. (Omaishoitajat ja läheiset -liitto ry, 25, 28).

Useissa kunnissa myönnetään palveluseteleitä muiden toimijoiden järjestämiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Kunta päättää setelin arvon, mihin palveluihin seteli myönnetään sekä keitä palveluiden järjestäjistä on hyväksytty vaihtoehdoiksi. Palveluseteli käsittää osan kustannuksista ja sen arvoa on suurennettava, jos käyttäjän toimeentulo on uhattuna omavastuu osuuden takia. (Omaishoitajat ja läheiset -liitto ry, 23.)

Kotitalousvähennykseen on oikeutettu, jos maksaa yksityiselle työntekijälle korvausta kotonaan tai loma-asunnossaan suoritetusta työstä. Yksityiseltä ostettu työ voi olla esimerkiksi kotitalous- ja hoivatyötä tai asunnon korjaus- ja kunnossapitotyötä. (Omaishoitajat ja läheiset -liitto ry, 28.)

2.2.2 Kotisairaanhoido, kotipalvelut ja kodin muutostyöt

Kotisairaanhoido sekä kotipalvelut muodostavat usein kotihoidon kokonaisuuden, jossa työskentelee sairaanhoitaja tai terveydenhoitaja, lähihoitajia, perushoitajia ja kodinhoitajia. Kotihoidon palveluista veloitetaan tietyn suuruinen korvaus ja useat yksityiset yritykset ja yhdistykset järjestävät myös palveluita kuntien ohella. (Muistiliitto ry, 16–17.)

Kotisairaanhoidossa hoito tapahtuu hoitosuunnitelman mukaan hoidettavan kodissa. Siihen sisältyy ohjausta terveyden- ja sairaudenhoitoon liittyvissä asioissa, lääkehoitoa, hoitotoimia ja näytteiden ottoa. Kotipalveluihin on oikeutettu muun muassa heikentyneen toimintakyvyn, sairauden, uupumuksen tai perheessä olevan erityisen tilanteen takia. Niillä tuetaan kotona pärjäämistä, itsestä huolehtimista sekä normaalien arkiaskareiden toteuttamista. Palvelun tukitoimina on mahdollista saada siivous-, suihkuapu-, ruoka-, saattaja- tai kuljetuspalvelua. Kuljetuspalvelu on virkistysreissuja ja asioiden hoitamista varten, jos hoidettava ei pysty liikkumaan yleisillä joukkoliikennevälineillä. Matkat tehdään normaalia pienemmillä kustannuksilla taksilla tai invataksilla. Kunta antaa sosiaalihuolto- tai vammaispalvelulain mukaan tietyn määrän matkoja kuukaudessa riippuen hoidettavan toimintakyvystä sekä elämäntilanteesta. Kuljetuspalvelua ei voi hyödyntää sairauden hoitamiseen tai kuntoutukseen liittyviin matkoihin. (Muistiliitto ry, 16–17.)

Kodin muutostyöt ovat korjaus- ja rakennustöitä joilla tuetaan hoidettavan joka päiväistä selviytymistä omassa kodissa. Korjaustyöt voivat kohdistua esimerkiksi kylpyhuoneen käytännöllisemmäksi muuttamiseen tai apuvälineiden ja turvalaitteiden asentamiseen eripuolille asuntoa. Jos kunta ei myönnä hoidettavalle asunnon muutostöitä, voidaan yrittää hakea valtiolta asunnon korjausavustusta erilaisiin remontteihin. Joissakin kunnissa on korjausneuvoja, joka avustaa kodin muutos- ja korjaustarpeiden suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä avustusten hakemisessa. (Muistiliitto ry, 12–13.)

2.3 Omaishoitajan voimavarat

Arvostuksen saaminen tehtyä työtä kohtaan hoitajan itsensä lisäksi myös läheisiltä, vertaisilta, ammattihenkilöiltä sekä yhteiskunnalta auttaa omaishoitajaa työssään. Kokemusten, käytännön neuvojen ja tuen jakaminen muiden samassa tilanteessa olevien kanssa on tärkeää. Omaishoitoon kuuluu monia ristiriitaisia tunteita, jotka on hyvä tunnistaa ja saada purkaa esimerkiksi kirjoittamisella, liikunnalla tai puhumalla luottamuksellisesti toisen ihmisen kanssa. Toisaalta arkeen sisältyy rakkauden ja läheisyyden tunteita, iloa, mielihyvää, saavutuksia ja hyviä muistoja. Toisaalta taas ilmenee syyllisyyden, vihamielisyyden, epävarmuuden ja surun tunteita sekä kipeitä muistoja. (Järnstedt, Kaivolainen, Laakso, Salanko-Vuorela 2009, 132-133.)

Usein omainen huolehtii pääsääntöisesti yksin läheisensä hyvinvoinnista ja arjessa selviytymisestä esimerkiksi syömisestä, peseytymisestä, liikkumisesta, unesta sekä tarvittavista lääkkeistä ja hoitotoimenpiteistä. Hän on hoidettavan fyysisenä, psyykkisenä ja henkisenä tukena tämän voinnissa tai elämässä tapahtuvien muutosten aikana. Läheiselle annettavan hoivatyön lisäksi hänen on tiedettävä hoivaan liittyvän palvelujärjestelmän toiminnasta ja sen mahdollisesta tuesta. Kuitenkin suuri osa hoidettavan saamasta avusta toteutuu syystä tai toisesta omaisen ja lähipiirin kautta ilman virallista yhteiskunnan tukea. Kyseisinä syinä voivat olla epäselvyydet ja osaamattomuus tukien hakemisessa tai haettua tukea ei ole myönnetty. (Omaishoitajaliitto 2018.)

Pitkän ajan kuluessa omaishoitaja väsyä, jos hänellä on liikaa vaatimuksia ja omat tarpeet sivuutetaan. Voimavarojen vähentyminen aiheuttaa ahdistusta, masennusta, univaikeuksia, itsetunto-ongelmia sekä fyysisiä oireita. Tämän takia olisi tärkeää huomioida oman psyykkisen ja fyysisen terveyden ylläpitäminen. Omaishoitajan kannattaa myös ennakkoon miettiä oman jaksamisen rajoja, jos hoitotilanne käy liian haastavaksi hoidettavan tai oman kunnon heikentymisen vuoksi. Tällöin hoitoa koskevat päätökset on helpompi toteuttaa, kun tilanteeseen on etukäteen valmistautunut. (Järnstedt ym. 2009, 134-135.)

Omaishoitotilanteen läheinen ihmissuhde hoitajan ja hoidettavan välillä on monessa tapauksessa jatkunut vuosia. Tiiviistä suhteesta luopuminen hoidettavan siirtyessä pitkäaikaishoitoon tai hänen kuollessaan on usein omaishoitajalle rankka ja tunteita herättävä elämänmuutos, johon liittyy oman itsensä aliarvioimista sekä syyllisyyden tunteita. Vaikka hoitotyö olisikin ollut haastavaa ja työlästä, niin se on silti saatettu kokea antoisana, palkitsevana ja elämään sisältöä tuovana asiana. (Omaishoitajaliitto 2018.)

3 YRITYKSEN TOIMINTAA SÄÄTELEVIÄ ASIOITA

Tässä osiossa esittelemme yrityksemme toimintaa ohjaavia lupia, omavalvontasuunnitelmaa, lääkehoitosuunnitelmaa, lakeja sekä liikeideaa.

3.1. Luvat yksityisen sosiaali- ja terveystalveluja tuottavan yrityksen toimintaan

Yksityisiä sosiaali- ja terveystalveluja tuottavan yrityksen on haettava luvat toimintansa pyörittämiseen siltä aluehallintovirastolta (AVI), jossa aikoo toimintansa harjoittaa. AVI valvoo alueensa yksityisiä sosiaali- ja terveystalveluiden tuottajia. Kuntakohtaisesti vastuu valvonnasta on sosiaali- ja terveystoimella ja valtakunnallinen vastuu on sosiaali- ja terveystalan lupa- ja valvontavirastolla, Valviralla. (Aluehallintovirasto AVI 2013,1.)

Aluehallintoviraston ohjauksen ja valvonnan tarkoituksena on varmistaa asiakkaiden oikeusturva sekä varmistaa tasapuolinen kohtelu. Se myös varmistaa, ettei toiminta ole lainvastaista eikä siinä vaaranneta asiakasturvallisuutta. Aluehallintovirastolta saa neuvontaa ja koulutusta ettei epäkohtia pääse syntymään. Valvira sekä Aluehallintovirastot ovat laatineet valtakunnallisen valvontaohjelman keskeisille sosiaalitalveluiden toimialueille. (Aluehallintovirasto AVI 2013, 2.)

Ympäri vuorokautinen, kotiin tuotettavia talveluita (kotitalvelu, päiväpalvelu) tuottava yksityinen yritys on luvanvaraista toimintaa. Lupahakemuksesta on käytävä ilmi palvelun tuottajan tiedot, asiakasrekisterin tietosuojaus sekä palvelun tuottajan taloudellinen selvitys maksukyvyystään. Lisäksi lupahakemuksessa on oltava tiedot palvelun tuottajan vastuuhenkilöstä, joka vastaa henkilökunnan ammattitaidosta ja koulutustasosta sekä siitä, että henkilökunnan määrä on riittävä asiakaskuntaan nähden. Tiedot annettavista talveluista, eli kenelle palvelu on suunnattu sekä kuinka suurelle asiakasmäärälle sitä on tarkoitus tuottaa, on käytävä ilmi lupahakemuksesta. Samoin kuin henkilöstön määrän kartoitus ja tiedot toimintavälineistä. Myös omavalvontasuunnitelma kaikesta palveluun liit-

tyvästä toiminnasta on oltava. (Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira 2015, 1.)

Yrityksessämme toteutetaan myös lääkehoidollista toimintaa, jolloin kokonaisvastuu ja käytänteet ovat samat kuin terveydenhuollon toiminnassa. Tällöin tarvitsemme myös lääkehoidon suunnitelman, jossa määritellään muun muassa lääkehoitoa toteuttavien henkilöiden osaamisvaatimukset. (Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira 2015, 2.)

3.2 Omavalvontasuunnitelma

Omavalvontasuunnitelma on kirjallinen suunnitelma, jossa pääasiana on yrityksen palveluiden laadun varmistaminen sekä asiakasturvallisuus. Suunnitelmassa pyritään tunnistamaan, ennaltaehkäisemään sekä korjaamaan palveluntuotannon asiat, jos niissä huomataan epäkohtia tai riskejä. Yksityisen sosiaali – ja terveyspalveluja tuottavan yrityksen omavalvonnassa korostuu oma vastuu laadun tarkkailusta ja havaittujen riskien, epäkohtien korjaamisesta nopeasti. Valvira on laatinut määräyksen, jossa käsitellään omavalvonnan laatimista, seuranta ja sisältöä koskevat toimintaohjeet. Omavalvontasuunnitelma on julkinen asiakirja ja tarkoituksena on, että henkilökunta arvioi ja korjaa omaa toimintaansa koko ajan niin, että toiminta pysyy laadukkaana. Myös asiakaspalautteet kuuluvat laaduntarkkailuun ja sitä kautta pystytään yrityksen palveluiden toimintaa kehittämään. (Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira 2016, 3.)

3.3 Lääkehoitosuunnitelma

Toteutettaessa vastuullista, turvallista ja laadukasta lääkehoitoa tulee jokaisessa terveydenhuollon yksikössä olla päivitetty lääkehoitosuunnitelma. Suunnitelmasta tulee käydä ilmi henkilöstön vastuut, velvollisuudet ja työnjako samoin kuin turvalliseen lääkehoitoon perehdyttäminen sekä opiskelijan asema lääke

hoidon toteutumisessa. Suunnitelmasta tulee käydä ilmi lääkehoidon järjestämiseen sekä toteuttamiseen liittyvät asiat ja toiminta vaaratilanteiden ilmetessä. Mahdolliset lääkehoitoon liittyvät riskit, niiden tunnistaminen ja niihin varautuminen pitää kirjata suunnitelmaan. Potilaan sekä mahdollisten omaisten ohjaus ja neuvonta lääkehoitoon pitää näkyä suunnitelmassa. Tiedonkulku, dokumentointi, palautejärjestelmät sekä lääkehoidon seuranta kuuluvat suunnitelmaan. Lisäksi lääkehoitosuunnitelmassa kuvataan lääkehoidon osaamisvaatimukset, osaamisen varmistaminen ja ylläpito sekä vaikuttavuuden arviointi. Esimiehen tehtävänä on vastata siitä, että yksikössä on sinne soveltuva lääkehoitosuunnitelma. Lääkehoitosuunnitelman hyväksyy toimintayksiköstä vastaava lääkäri. (Hakoinen, Inkinen, Volmanen 2016, s.12–14.)

3.4 Lait

Yksityisiä sosiaali- ja terveystalouksia tuottavan yrityksen lupien saamisen pohjana on toiminnan perustuminen seuraavia lakeja noudattaen. Oman yrityksemme tarkoitus on tuottaa palveluja aikuisväestölle, joten rajaamme lastensuojelulain pois. Tarkastelemme sekä sosiaalipalvelujen että terveydenhoitopalvelujen keskeisimpiä lakeja.

Sosiaalipalvelut:

Laki yksityisistä sosiaalipalveluista

Tässä laissa säädetään yksityisen sosiaalihuollon asiakkaan oikeudesta hyvään hoitoon yksityisen palveluntuottajan tarjoamassa hoidossa. Laki käsittää muun muassa erilaiset luvat, valvonnan, omavalvontasuunnitelman ja seurannan hyvän hoidon toteutumisen pohjaksi yksityisessä sosiaalipalvelualan yksikössä. (L 922/2011.)

Laki omaishoidon tuesta

Tämän lain tarkoituksena on tuottaa riittävät sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut omaishoidon tueksi hoidettavan etua kunnioittaen. Laissa käsitellään omaishoitoa tukevia palveluita, omaishoitajan oikeutta vapaa-aikaan, hoitopalkkioita, hoitosuunnitelmaa, omaishoitosopimuksia ja palvelun järjestäjiä. (L937/2005.)

Sosiaalihuoltolaki

Tämän lain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta kansalaisten kesken ja turvata laadukkaat ja riittävät sosiaalipalvelut. Laissa käsitellään muun muassa tuen tarpeisiin vastaavia sosiaalipalveluita, kuten kotipalvelua, kotihoitoa ja asumispalveluita. (L1301/2014.)

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista

Lain tarkoituksena on varmistaa ikääntyvän väestön hyvien ja laadukkaiden sosiaali- ja terveyspalvelujen saanti sekä ohjausta niihin toimintakyvyn perusteella niin, että iäkkäällä ihmisellä on mahdollisuus vaikuttaa palvelujen sisältöön ja toteuttamistapaan sekä osallistua päätöksentekoon palveluita valittaessa. Laki käsittää palveluntarpeiden arvioinnin, saatavuuden ja laadunvarmistuksen. (L980/2012.)

Terveydenhuoltopalvelut:

Laki yksityisestä terveydenhuollosta

Tässä laissa säädetään yksityisen terveydenhuollon ammatinharjoittajan toimintaedellytyksistä, tiloista, henkilökunnasta ja erilaisista luvista sekä viranomaisien tehtävistä yksityistä palveluntuottajaa valvottaessa (L152/1990).

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista

Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista säädetään muun muassa jokaisen yksilön oikeudesta hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon ihmisarvoa, yksityisyyttä ja vakaumusta kunnioittaen huomioon ottaen yksilölliset tarpeet sekä kulttuuri ja äidinkieli. Hoitoa toteutettaessa on laadittava suunnitelma yhdessä potilaan tai hänen läheistensä kanssa hoidon järjestämisestä ja aikataulusta. Potilaalla on oikeus saada tietoa hoidostaan ja eri vaihtoehtoista ja vaikutuksista omaan tilaansa. Hoidon on tapahduttava yhteisymmärryksessä potilaan kanssa. Jos täysi-ikäinen potilas ei esimerkiksi mielenterveydellisistä syistä kykene päättämään asioistaan on hänen laillista holhoojaansa taikka lähiomaistaan kuultava ennen hoidon aloittamista ja sovittava, minkälainen hoito vastaisi parhaiten potilaan omaa tahtoa. Kiireellistä hoitoa potilaalle on annettava aina, vaikka hän ei esimerkiksi tajuttomuutensa takia kykenisi omaa tahtoaan ilmaisemaan. Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista käsitellään myös muun muassa muistutuksesta tai kantelusta potilasasiamiehelle, hoitovirhettä epäiltäessä tai tyytymättömyydestä kohteluun terveydenhuollon yksikössä. Myös potilasasiakirjojen salassapitoon ja säilyttämiseen viittaavat säädökset löytyvät tästä laista. (L785/1992.)

Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä

Tässä laissa käsitellään terveydenhuollon ammattilaisten oikeuksia toimia terveydenhuollon ammattihenkilöinä. Laissa on myös säädökset terveydenhuollon ammattihenkilöiden velvollisuuksista, ohjauksesta, valvonnasta ja mahdollisten rikkeiden seuraamuksista. Laissa käsitellään myös salassapitovelvollisuutta. (L559/1994.)

Terveydenhuoltolaki

Terveydenhuoltolaissa käsitellään kansalaisille taattavia terveystalveluja, kuten terveyden edistämisen palvelut, perusterveydenhuollon palvelut sekä erikoissairaanhoidon ja niiden saannin määräaikoja niin kiireisissä kuin kiireettömissäkin palveluissa. Lakiin kuuluu myös lääkehoidon järjestäminen. (L1326/2010.)

3.5 Liikeidea

Ajatus liiketoiminnan aloittamisesta pohjautuu senhetkisiin riittämättömiin palveluihin sekä tuoteidean näkeminen elämää helpottavana toimintana. Idea yrityksen perustamisesta muovautuu liikeideaksi ajan kanssa erilaisten suunnittelu-prosessien kautta. Liikeideasta on nähtävissä toiminta-ajatus sekä yrityksen käytännöllinen pohja. (Karvonen-Kälkäjä, Soback, Uusitalo 2007, s.9.)

Sisällöltään liikeidea koostuu yrityksen toiminnallisista periaatteista, kohderyhmästä sekä palvelutarjonnasta. Oleellista on suunnitella mitä palvelua, kenelle ja miten sitä on tarkoitus myydä. On tärkeää, että liikeidea on johdonmukainen ja vastaa olemassa oleviin tarpeisiin. (Karvonen-Kälkäjä ym. 2007, s.10.)

Liikeideaa kannattaa testauttaa aluksi lähipiirissä, josta saa palautetta toiminnan kehittämiseksi. Kannattaa myös vierailla oman alan yrityksissä ja vertailla heidän toimintamallejaan omaan yritysideaan sekä sen kehittämiskelpoisuuteen. (Karvonen-Kälkäjä ym. 2007, s. 12–13.)

3.6 Avoin yhtiö

Avoimen yhtiön perustamiseen vaaditaan vähintään kaksi yhtiömiestä. Yksinään avointa yhtiötä ei voi perustaa. Jos, esimerkiksi toinen osakas kuolee tai irtisanoutuu avoimen yhtiön toiminnasta, on yritykselle vuoden sisällä löydettävä uusi yhtiökumppani, tai yrityksen toimintamuoto muuttuu toiminimeksi. (Suomen Yrittäjät, 1.)

Kun yhtiömiehet ovat keskinäisellä sopimuksella päättäneet perustaa yrityksen, yrityksen toiminta käynnistyy rekisteröimisellä, jonka on tapahduttava 3 kuukauden sisällä yhtiösopimuksen allekirjoittamisesta tai perustaminen raukeaa. Vasta yrityksen rekisteröimisen jälkeen voidaan yritykselle hankkia oikeuksia, tehdä sopimuksia sekä olla osallisena viranomaistoiminnassa. (Suomen Yrittäjät, 1.)

Yhtiömiesten välillä tehdään pääsääntöisesti kirjallinen yhtiösopimus, josta käy ilmi toiminnan tavoitteet, velvollisuudet ja vastuut. Sopimusta tehdessä on huomioitava myös avoimen yhtiön perustamisessa laaditun lain säännökset. Toiminnalla on oltava tarkoitus, joka tukee taloudellista jatkuvuutta. Sopimuksesta on nähtävillä toiminnan tarkoitus eli toimiala, toiminimi, tilikausi, yhtiömiesten henkilötiedot, kansalaisuus, kotipaikat, yhtiön kotipaikka sekä yhtiömiesten panostukset ja suuruus toiminnan laatuun. Sopimuksessa voidaan myös käsitellä erilaisia määräyksiä, joissa otetaan huomioon yhtiömiesten työnjako, voittojen ja tappioiden jakamiset, tilintarkastajat, toimitusjohtajan valinta ja sopimuksesta irtisanoutuminen sekä sopimuksen purku. (Suomen Yrittäjät, 1.)

Toiminimestä on käytävä ilmi yhtiömuoto, eli avoin yhtiö. Lyhennystä ay ei voida käyttää vaan nimellä tulee olla selkeä toiminimi, josta yhtiömuodon voi päätellä. (Esimerkiksi ” Avoin yhtiö Amor”.) tai (Hoivapalvelu Amor, Heiäng & Hölttä.) (Suomen Yrittäjät, 1.)

Hallinnossa ja päätöksenteossa, avoimessa yhtiössä, jokaisella yhtiömiehellä on oikeus itsenäisesti päättää yritystä koskevista asioista ja myös vastuu hoitaa nämä asiat itsenäisesti ilman ulkopuolista toimijaa. Avoimen yhtiön hoidossa tarvitaan siis erityisesti yhtiömiesten vankkaa keskinäistä luottamusta toiminnan onnistumiselle ilman riitaantumista. Jos päätöksenteko koskee yhtiösopimuksessa määritellyn toimialan ulkopuolelle menemistä, tarvitaan toimeen kaikkien yhtiömiesten lupa. Yhtiösopimusta laadittaessa on myös voitu sopia, että joiltakin osin tarvitaan määräenemmistö päätöksen puolella olevia, jotta yksittäisen yhtiömiehen toimiin voidaan suostua. (Suomen Yrittäjät, 1.)

3.7 Rahoitus ja verotus

Ennen yrityksen perustamista on yhtiömiehillä oltava alkupääomaa yrityksen perustamista varten. Avoimessa yhtiömuodossa yhtiömiehet sijoittavat yritykseen omaa pääomaa, joko omaisuuttaan, tavaraa tai työpanoksensa. Pääoma voi olla eri suuruinen tai laatuinen, mutta on huomioitava, että sijoitettu pääoma on yhtiömiesten vapaasti käytettävissä. (Suomen yrittäjät, 2017, 2.)

Jos omaa pääomaa ei ole, voidaan yritykselle hakea rahoitusta. Julkisilta tahoilta on aloittavan yrityksen on mahdollista saada avustuksia perustamisvaiheessa, kuten takaus pankkilainaa varten tai edullinen pankkilaina. Valtion omistama Finnvera Oyj tukee yritystoimintaa ja sitä kautta on mahdollista saada rahoitusta erilaisin takauksin ja lainoin. Myös yritysneuvontaa on tarjolla julkisilta tahoilta. (Yritys-suomi, i. a., 1.)

Omaa toimeentuloaan yrityksen käynnistämisen- ja vakiinnuttamisvaiheessa voi turvata hakemalla starttirahaa. Starttirahaa haetaan TE-toimistoilta ja sen saamisen edellytyksenä on, että starttiraha haetaan ennen yrityksen toiminnan käynnistymistä, liiketoimintasuunnitelma katsotaan kannattavaksi sekä hakijalla on kokemusta yrittäjyydestä tai hän saanut yrittäjäkoulutusta. Starttiraha on mahdollista myöntää enintään 12 kuukauden ajalle. (Yritys-Suomi, i. a., 2.)

Yrityksen verotukseen kuuluvat arvonlisävero; joka lisätään palvelun myyntihintaan ja peritään siis asiakkaalta, jonka jälkeen tilitetään valtiolle. Tuloveroa maksetaan yrityksen vuosittaisesta tuotosta, vähennysten jälkeen. Perustamisvaiheessa tehdään arvio yrityksen liikevaihdosta, josta sitten haetaan ennakko-veroa. Jos liikevaihdon arviointi ja ajantasainen verotettava tulo poikkeavat toisistaan huomattavasti, kannattaa hakea muutosta ennakko-veropäätökseen, ettei tule maksettavaksi jäännösveroja. Yrittäjä maksaa myös yrittäjän tuloveroa saamistaan palkkatuloista, yrittäjätulon ansiotulo-osuudesta, eläketulosta ja muista veronalaisista sosiaali-eduista. Jos yritykseen palkataan työntekijöitä, on huomioitava työnantajasuoritukset, joita ovat muun muassa työntekijän palkasta otettava ennakonpidätys, sairausvakuutusmaksut sekä erilaiset pakolliset vakuutukset työntekijälle. (Yritys-Suomi, i. a., 3.)

Terveysturvallisuuden yritystä perustettaessa on otettava huomioon myös pakollinen potilasvakuutus, joka turvaa terveydenhoitotilanteessa potilaalle sattuneita vahinkoja.(Yritys-Suomi i. a, 4.)

4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyömme on laadullinen tutkimus, jonka tavoitteena oli kartoittaa hoivayrityksen perustamiseen vaadittavat toiminnot sekä omaishoitajien palvelutarpeita. Käytimme kyselylomaketta saadaksemme tietoa siitä minkälaista tukea omaishoitajat saavat tällä hetkellä ja minkälaiselle tuelle voisi olla tarvetta heidän arjessaan. Tarkoituksena olisi, että työtämme hyödyntäen voisimme myöhemmin perustaa toimivan yrityksen omaishoidon tueksi.

Haastatteluidemme vastauksia vertasimme myös Tuula Mikkolan väitöskirjaan ”Sinusta kiinni – Tutkimus puolisoahoivan arjen toimivuudesta”. Väitöskirjassaan hän perehtyy siihen kuinka omaishoidontuki sekä muut tarjotut palvelut tukevat puolisohoivaa ja heidän päivittäistä jaksamistaan. Hän käsittelee myös omaishoivapariskuntien toiveita palveluiden ja avun saannista. Väitöskirjan aineisto koostuu 11 iäkkään pariskunnan teemahaastatteluista. Aiemassa lisensiaatin tutkimuksessaan Tuula Mikkola on perehtynyt iäkkäiden puolisoitten toisilleen antamaan omaishoivaan ja vastavuoroiseen auttamiseen. Hän on toiminut myös lehtorina Järvenpään Diakonia-ammattikorkeakoulussa. (Mikkola 2009, 220–221.)

4.1 Haastattelut

Haastattelimme syksyn 2017 aikana kuutta omaishoitajaa, jotka olivat lähipiiristämme sekä tuttavien kautta hankittuja. Omaishoitajat olivat puolison tai hoidettavan lapsen roolissa ja heidän hoidettavanaan oli kaikissa tapauksissa ikäännytynyt läheinen. Haastateltavien omaishoitotilanteet olivat kestäneet parista vuodesta viiteen vuoteen.

Haastattelut toteutimme paikan päällä haastateltavan kotona tai puhelimen välityksellä. Haastattelun toteutuessa soittamalla olimme etukäteen lähettäneet haastateltavalle kyselylomakkeen. Kyselylomakkeen tukikysymykset laadimme itse ja pyrimme niiden avulla saamaan kokonaiskuvaa haastateltavien tämän

hetkisestä omaishoidontilanteesta, sen mahdollisista ongelmakohdista sekä ilmenevistä palvelutarpeista.

Haastatteluiden vastauksia käsitellessämme käytimme aineiston ryhmittelyä hyväksemme. Ensin kokosimme vastauksista yhteen palvelut, joita omaishoitajat tällä hetkellä saavat sekä heidän mielipiteitänsä palveluiden riittävydestä. Sen jälkeen keräsimme vastauksissa ilmenneet palvelutarpeet, joita ei Mikkolan (2009) väitöskirjassa tullut esiin. Lopuksi yhdistimme kokonaisuudeksi ne palvelutarpeet, jotka olivat samankaltaisia sekä meidän haastatteluidemme vastauksista että Mikkolan väitöskirjan haastatteluiden vastauksista.

Johtopäätöksiä esittäessämme ensin kerromme haastatteluidemme tuloksia omaishoitajien tämän hetkisistä palveluista sekä palvelutarpeista, joita ei ilmennyt Mikkolan väitöskirjassa. Sen jälkeen kerromme haastattelemiemme omaishoitajien palvelutarpeista, jotka ovat samansuuntaisia Mikkolan haastattelemiensa omaishoitajien palvelutarpeiden kanssa.

4.2 Johtopäätökset

Haastattelemamme omaishoitajat saivat omalta kunnaltaan jokainen tapauskohtaisesti erilaista tukea omaishoitotilanteeseen, näitä olivat esimerkiksi taloudellinen tuki, lakisääteiset vapaapäivät ja niiden ajaksi hoidettavalle järjestetty sijaishoito, kotihoidon palvelut, apuvälineet ja kodin muutostyöt, hoidettavan päivätoiminta ja lyhytaikaishoito, kuntoutustoiminta sekä vertais- ja virkistystoiminta. Saadusta tuesta huolimatta suurin osa haastateltavista kertoi, että tarve palveluille olisi laajempi ja toivoivat saavansa enemmän tukea oman jaksamisen ja terveyden turvaamiseksi. Muutamaa heistä auttoi sukulainen tai tuttava jonkin verran hoitotilanteessa sekä yksi haastateltavista haki tukea ja apua seurakunnan kautta. Osa toivoi selkeyttä ohjaukseen, palveluiden ja tukien hakemiseen sekä samana pysyvää yhteyshenkilöä, joka auttaisi tarvittaessa asioiden järjestyssä.

Tekemistämme haastatteluista nousi esiin tarve yön aikaiselle hoitoavulle, että omaishoitaja saisi nukuttua kunnolla ja hoidettavalle olisi turvallinen sijaishoitaja yöksi. Normaali vuorokausirytmä muodostui monelle omaishoitajalle haasteeksi, koska hoidettava tarvitsi usein apua myös yöaikaan. Tästä seurasi omaishoitajalle päiväväsymystä, äreyttä ja stressioireita. Pitkään jatkuessaan tämä vaikuttaa läheistään hoitavan terveyteen ja jaksamiseen.

Osa haastateltavista kertoi tarvitsevänsä nopeaa apua tilanteisiin, joissa eivät omat voimavarat enää ole riittäneet, he ovat itse sairastuneet tai on ollut tarve päästä hetkeksi pois kotoa esimerkiksi ulkoilemaan tai ostoksille. Kyseisistä tilanteista he ovat tähän mennessä selviytyneet yksin tai saaneet lyhyellä varoitustajalla läheiseltä sukulaiselta tai ystävältä apua. Kysyntää olisi palvelulle, jossa sijaishoitaja tarvittaessa pystyisi nopeasti tulemaan paikan päälle mihin vuorokauden aikaan tahansa. Hoidontarve voisi olla muutamasta tunnista useampaan tuntiin riippuen tilanteesta. Osa omaishoitajista olisi valmiita maksamaan parin tunnin avusta yksityisesti.

4.2.1 Vertailu Tuula Mikkolan (2009) väitöskirjaan

Usean haastattelemamme omaishoitajien sekä Mikkolan haastatteluiden perusteella ensimmäisenä haettavat ulkopuoliset avuntarpeet liittyivät kauppa- ja apteekkikäynteihin, kodin siivoukseen, ruoanlaittoon sekä muihin arjen askareisiin. Tarpeen tullen myöhemmin haetaan apua itse hoivatilanteeseen. Omaishoitajat kokevat, että hoidettavan hoivaaminen ja auttaminen on tärkeää ja arvokasta heille läheisen ihmissuhteen vuoksi sekä ajattelevat sen luonnollisesti kuuluvan heille. Toisaalta hoidettava saattaa kieltäytyä ottamasta apua vastaan vieraalta henkilöltä ja hyväksyy vain tutun ihmisen hoitamaan itseään. Hoidettava pitää omaishoitajaa ensisijaisena hoivan antajana, mutta myöhemmin tottuessaan ja luottaessaan ulkopuoliseen hoitajaan voi hän hyväksyä apua myös tältä.

Niin väitöskirjasta kuin haastatteluistamme kävi ilmi, että omaishoitajilla oli tarve hoidettavan luonnollisten arkielämän toimintojen jatkumiseen omassa kodissaan mahdollisimman pitkään. Riippumatta siitä asuivatko omaishoitaja ja hoi-

dettava yhdessä vai erikseen niin tavoitteena oli, että heidän yhteinen ihmissuhteensa säilyisi mahdollisimman samankaltaisena ja normaalina kuin ennen hoidettavan sairastumista. Hoitotilanteeseen myönnettyjä tuki- ja palvelukeinoja käytettiin vahvistamaan hoidettavan kotona pärjäämistä, mutta toivottiin myös kummankin tuen tarpeisiin ja odotuksiin kiinnitettävän huomiota tasapuolisesti. Arjen normaalien toimintojen sekä yhteisen ihmissuhteen haluttiin jatkuvan rakkauden-, sitoutumisen- tai velvollisuudentunteesta hoidettavaa kohtaan.

Omista sekä hoidettavan oikeuksista kiinni pitäminen ja palveluiden sitkeä vaatiminen oli yhteistä haastattelemiemme sekä väitöskirjassa esiintyvien omaishoitajien kokemuksissa. Jos työntekijän arvio palveluiden tarpeesta oli poikkeava, niin tämä lisäsi tyytymättömyyttä palvelujärjestelmään sekä työntekijöihin liittyen. Omaishoitajat toivoivat, että heidän ja hoidettaviensa todelliset palvelutarpeet kyettäisiin ajoissa tunnistamaan. Molempien henkilökohtaisen tuen täyttäminen edellyttää toimivien ja tarpeita vastaavien palvelumuotojen suunnittelun. Myös se koettiin nöyryyttävänä, jos samaa palvelua täytyi toistuvasti hakea ja perustella.

Väitöskirjan haastatteluissa sekä useissa haastatteluissamme esiintyi haastavana omaishoitajan lakisääteisten vapaapäivien viettäminen. Hoidettava ei aina ole suostuvainen lähtemään omasta kodistaan pois hoidon ajaksi tuntien itsensä ahdistuneeksi. Tämä saa myös omaishoitajalle aikaan ahdistusta ja huonoa oloa sekä tunteen ettei voi pakottaa hoidettavaa poistumaan omasta kodistaan. Sen takia vapaapäiviä saatettiin joskus jättää käyttämättäkin vaikka omaishoitaja tiedosti sen, että hänen oma väsyminen on uhka hoidettavan terveydelle. Tarvetta olisi kotiin tulevalle, luotettavalle ja samana pysyvälle sijaishoitajalle omaishoitajan vapaapäivien ajaksi, että hoidettava voisi olla ja tutussa ja turvalisessa ympäristössä.

4.3 Johtopäätöksistä liikeideaan

Johtopäätösten perusteella päädyimme suunnittelemaan yrityksemme palveluiksi kotiin tulevaa sijaishoitajaa omaishoitajan lakisääteisten vapaiden ajaksi, koska vapaiden pitäminen osoittautui haastavaksi. Hoidettava ei aina ollut suostuvainen lähtemään hoitoon kodin ulkopuolelle ja lähtemiseen ”pakottamisesta” seurasi hoitajalle huono omatunto.

Haastatteluiden perusteella ilmeni tarvetta nopeaan avunsaantiin tilanteisiin, joissa omaishoitajat ovat uupuneita sekä väsyneitä hoivatilanteeseen tai heidän on ollut pakko päästä hetkeksi pois kotoa esimerkiksi lenkille, jumppaan tai asioimaan kaupungille. Omaishoitajat olivat myös huolissaan siitä mitä tapahtuu, jos he itse sairastuvat äkillisesti ja joutuvat sairaalaan eikä hoidettavalle ole hoitajaa kotona. Tärkeäksi muodostui paikka, johon voisi soittaa ja apua saisi pikaisesti kotiin vaikka vain pariaksi tunniksi kellonajasta riippumatta. Tilattavan hoitajan toivottiin olevan tuttu ja luotettava. Nopean avunsaannin lisäksi tarvetta ilmeni vielä kotiin saatavaan yölliseen hoitoapuun, että omaishoitajan riittävä lepo ja yöuni turvattaisiin.

Muita kotiin suunnattavia palveluita olisivat hoidettavan sekä omaishoitajan terveydentilasta huolehtiminen, mahdolliset kotona suoritettavat hoitotoimenpiteet, kodinhoidolliset tehtävät, asioimiskäynnit esimerkiksi kaupassa tai apteekissa, virikkeiden järjestäminen hoidettavalle sekä tuen ja keskusteluavun antaminen omaishoitajalle.

Moni omaishoitaja halusi tukea ja selkeää ohjausta palveluiden hakemiseen. He kokivat vaihtuvan yhteyshenkilön sekä palvelujärjestelmän ymmärtämisen haastavana. Tilanteet, joissa he joutuivat pitämään omista sekä hoidettavan oikeuksista kiinni ja vaatimaan palveluita, olivat heille raskaita ja nöyryyttäviä. Yrityksemme voisi tarjota omaishoitajille apua palveluneuvontaan sekä konkreettisesti lomakkeiden täyttämiseen. Tarvittaessa tarjoaisimme osaamistamme omaishoitajien ja hoidettavien asioiden ajamiseen sekä heidän oikeuksistaan kiinni pitämiseen.

Kaikkiin edellä mainittuihin asioihin keskittyisimme omaa liikeideaa hioessamme. Mielestämme tarve tällaisille palveluille tulee tulevaisuudessa kasvamaan, koska hoivatyö tulee laitosten sijaan keskittymään enemmän koteihin. Vaikka omaishoitajilla on oikeus kunnallisiin palveluihin, omaisen hoitotyö on heille kuitenkin ympärivuorokautista ja erittäin raskasta. Lisäksi hoito aiheuttaa myös psyykkistä kuormitusta, koska hoidettava on läheinen ihminen. Lisää palveluita tarvitaan varsinkin omaishoitajan ollessa yksin tilanteessa, kun muita sukulaisia tai ystäviä ei ole lähettyvillä. Osa heistä toimii omaishoitajana oman päivätyönsä lisäksi, joten ajoittainen, nopea avuntarve yksityiseltä palveluntuottajalta koettiin tarpeelliseksi.

Nopean palveluntarpeen vastaamiseen yrityksessä tarvittaisiin kuitenkin suurempi työntekijämitoitus tai asiakaskunta pitäisi pitää pienenä, jotta kaikkiin palvelupyyntöihin pystyttäisiin vastaamaan nopeasti ja luotettavasti. Yrityksen pyörittäminen kahden yhtiömiehen kesken muodostuisi erittäin haasteelliseksi. Tarvittaisiin siis lisää työntekijöitä, jolloin myös kustannukset kasvaisivat. Yrityksen käynnistämisvaiheessa tämä ei kuitenkaan ole vielä tarpeellista.

Markkinointiin keskittyisimme sosiaalisen median ja lehti-ilmoitusten kautta sekä ottamalla yhteyttä omaishoitajien liittoihin ja kertomalla sitä kautta tulevasta yrityksestä.

Palveluntarjonta yrityksessämme keskittyisi siis kodinhoidollisiin tehtäviin, hoivatyöhön sekä palveluneuvontaan. Vakiintuneen asiakaskunnan myötä pystyisimme kasvattamaan yritystä ja palkkaamaan myös työntekijöitä.

5 POHDINTA

Omaishoitajat huolehtivat läheisestään rakkauden-, sitoutumisen- ja velvollisuuden tunteesta häntä kohtaan. He tekevät arvokasta työtä, mutta se voi olla heille fyysisesti, psyykkisesti ja henkisesti erittäin raskasta. Saadusta kunnallisesta tuesta huolimatta suurin osa on sitä mieltä, että tarve palveluille olisi laajempi ja toivoisivat saavansa enemmän tukea oman jaksamisen ja terveyden turvaamiseksi. Kunnille omaishoitajien toiminta on hyödyllistä sekä taloudellisesti edullista verrattuna siihen, että hoidettavat olisivat pitkäaikaishoidossa. Tähän nähdyn omaishoitajien saama tuki on kuitenkin vähäistä eikä omaishoitajien tekemä työ useinkaan perustu kunnan antamaan tukeen.

Huomioimme sekä omien haastatteluidemme tuloksista että Tuula Mikkolan (2007) noin kymmenen vuoden takaisen väitöskirjan tulosten pohjalta ettei omaishoitajien palvelutarpeisiin ole pystytty vastaamaan tyydyttävästi. Omaishoitajien asema ei ole juurikaan tässä ajassa parantunut, joten suunnittelemassamme Hoivapalvelu Amorista voisi olla hyötyä, koska kunnat eivät ole kyenneet tukemaan omaishoitajien toimintaa riittävästi.

5.1 Ammatillinen kasvu

Kesällä 2016 aloimme etsiä yhteistyökumppaneita omaishoitajuuteen liittyen liitoista ja yhdistyksistä. Haasteita kuitenkin ilmeni yhteydenotoissa sekä aikataulujen sopimisessa. Lopullinen päätös omaishoitajuuden ja yrittäjyyden yhdistämisestä opinnäytetyössämme syntyi keväällä 2017. Huomioimme, kuinka vähän omaishoitajille tarjotaan palveluja kunnalliselta puolelta ja sitä etteivät he välttämättä osaa hakea palveluita tai muista syistä hakeudu palvelujen pariin. Yhteistyökumppaneiksi valikoituivat omaishoitajat lähipiiristämme sekä tuttavien kautta ja heitä haastattelimme syksyn 2017 aikana. Tämä päätös oli hyvä ja saimme tärkeää tietoa haastatteluiden kautta omaishoitajien tilanteesta.

Opinnäytetyötä tehdessämme saimme paljon tietoa sekä omaishoitajuudesta, palvelujärjestelmistä että yrittäjyydestä. Omaishoitajana toimiminen vaatii sitkeää työtä hoivattavan ja omien etujen kiinni pitämiseksi. Palveluntarve on suurempaa kuin mitä kunnallinen puoli pystyy tarjoamaan. Lisäksi palveluiden hakeminen vaatii tietoa ja taitoa hakea palveluita. Tämän opinnäytetyön myötä tietomme palveluista lisääntyi ja pystymme tulevaisuudessa antamaan myös neuvoja ja ohjausta omaisille, jotka näitä palveluja tarvitsevat.

Tutustuminen sosiaali- ja terveystaloudellisten palveluiden tuottavan yksityisen yrityksen perustamisen toimintamalleihin toi haastetta opinnäytetyön tekoon. Lakeja ja lupia on paljon ja toiminta on valvottua. Vastuu näitä palveluita tuottavilla yrittäjillä on suuri. Yrittäjyysosio työssämme antoi näkökulman siihen, että tällaisen yrityksen perustaminen ei ole yksinkertaista. Toisaalta, mielenkiinto tulevaisuudessa perustaa oma yritys heräsi.

5.2 Työn eettisyys ja luotettavuus

Tutkimus- ja kehittämistoiminnassa eettisyys näkyy ihmisten arvostamisessa, oikeudenmukaisuuden vahvistamisessa, hyvässä vuorovaikutuksessa sekä nykymenetelmien ja saatavilla olevien tietojen mahdollisessa kyseenalaistamisessa. Eettinen toiminta tarkoittaa menettelytapaa jolla työhön, sen ongelmiin ja henkilöihin, jotka työhön liittyvät suhtaudutaan. Eettisyys tulee ilmi valinnoista, jotka liittyvät työn aiheeseen, tiedon keräämiseen, työn ja tulosten julkaisuun sekä niiden soveltamiseen. (Diakonia-ammattikorkeakoulu, 11–12.)

Opinnäytetyömme aineistoa olemme keränneet soveltuvien osien, luotettavista lähteistä. Henkilöille, joita haastattelimme, kerroimme haastatteluiden vapaaehtoisuudesta, opinnäytetyöstämme ja sen tavoitteista sekä kyselylomakkeen tarkoituksesta. Heiltä pyydettiin suostumukset haastatteluihin sekä niiden pohjalta saatujen tietojen käyttämiseen työssämme tavalla ettei vastaajia pystytä tunnistamaan. Myös vastausten säilyttämisestä huolehdittiin ja työn valmistuttua ne hävitettiin. Haastateltavat saavat halutessaan lukea opinnäytetyömme.

LÄHTEET

- Alila, Anja; Kaihovaara, Mari; Kalliomaa-Puha, Laura; Mattila, Yrjö; Palosaari, Eija; Purhonen, Merja; Salanko-Vuorela, Merja; Uusitalo, Marketta & Viitanen, Juha 2010. Omaishoitajan Käsikirja. Painettu EU:ssa.
- Aluehallintovirasto AVI 2013, 1. Luvanvarainen toiminta. Saatavilla
https://www.avi.fi/web/avi/luvanvarainen-toiminta#.WOTy9_nyjIU
- Aluehallintovirasto AVI 2013, 2. Sosiaalipalveluiden ohjaus ja valvonta.
https://www.avi.fi/web/avi/sosiaalipalvelujen-ohjaus-ja-valvonta#.WOT1-_nyjIU
- Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2010. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. Juvenes Print Oy, Tampere.
- Hakoinen, Suvi; Inkinen, Ritva; Volmanen, Petri. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2016. Turvallinen lääkehoito –Opas lääkehoitosuunnitelman tekemiseen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino, Tampere. Verkkojulkaisu. Viitattu 28.9.2017, 12-14.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129969/URN_ISBN_978-952-302-577-6.pdf?sequence=1
- Järnstedt, Pia; Kaivolainen, Merja; Laakso, Taina & Salanko-Vuorela Merja 2009. Omaishoitajana. Omaishoitajat ja Läheiset –Liitto ry. Saarijärven Offset Oy, Saarijärvi.
- Kaivolainen, Merja; Kotiranta, Tuija; Mäkinen, Erkki; Purhonen, Merja & Salanko-Vuorela, Merja 2011. Omaishoito. Tietoa ja tukea yhteistyöhön. Duodecim. Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.
- Karvonen-Kälkjä, Anja; Soback, Dan & Uusitalo, Susanna 2007. Minäkö hoiva-alan yrittäjäksi? Ohjeita sosiaali- ja terveysalan yritystä suunnitteleville. Ab Forsberg Rahkola, Pietarsaari.
- L937/2005. Laki omaishoidon tuesta. Saatavilla
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050937>
- L922/2011. Laki yksityisistä sosiaalipalveluista. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110922>

- L785/1992. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>
- L559/1994. Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>
- L152/1990. Laki yksityisestä terveydenhuollosta. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900152>
- L1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- L980/2012. Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvluista. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20ik%C3%A4%C3%A4ntyn%20v%C3%A4est%C3%B6n%20toimintakyvyn%20tukemisest%20a>
- L1326/2010. Terveystenhuoltolaki. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=l%C3%A4%C3%A4kehoito#L6P57>
- Lahtinen, Pirkko 2008. Omaisen auttaja. Omaishoitajan kasvu. Suomen Mielenterveysseura, SMS-Tuotanto Oy.
- Mikkola, Tuula 2009. Sinusta kiinni – Tutkimus puolisoheivan arjen toimijuuksista. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Akateeminen väitöskirja. Juvenes Print Oy, Tampere.
- Muistiliitto 2014. Muistisaira. ihmisen ja hänen omaisensa oikeusopas. Julkaisija: Muistiliitto ry
- Omaishoitajat ja läheiset –liitto ry. Palveluopas 2017-2018. Omaishoitajille ja läheisille. 21. painos. Forssa Print, Forssa.
- Omaishoitajaliitto 2018. Mitä on omaishoito? Saatavilla
<https://omaishoitajat.fi/omaishoidon-tietopaketti/mita-on-omaishoito/>
- Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira 2015, 1. Yksityisen sosiaalihuollon luvat 2015. Saatavilla
http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/yksityisen_sosiaalihuollon_luvat

- Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira 2015, 2. Lääkehoidon toteuttaminen sosiaalihuollon toimintayksikössä. Saatavilla http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/laakehoito_sosiaalihuollossa
- Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira 2016, 3. Omavalvonta sosiaalipalveluissa. Saatavilla <http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/omavalvonta>
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2014. Kansallinen omaishoidon kehittämisohjelma. Työryhmän loppuraportti. Saatavilla https://omaishoitajat.fi/wp-content/uploads/2017/03/KOHO_raportti.pdf
- Suomen yrittäjät 2017, 1. Yritysmuodot ja vastuut. Verkkojulkaisu. Viitattu 3.1.2018. <https://www.yrittajat.fi/yrittajan-abc/perustietoa-yrittajyydesta/yritysmuodot-ja-vastuut/avoin-yhtio-317416>
- Suomen yrittäjät 2017, 2. Pääoma. Verkkojulkaisu. Viitattu 7.1.2018. <https://www.yrittajat.fi/yrittajan-abc/perustietoa-yrittajyydesta/yritysmuodot-ja-vastuut/avoin-yhtio-317416>
- Yritys-Suomi i.a. 1. Työ- ja elinkeinoministeriö. Rahoitus. Verkkojulkaisu. Viitattu 7.1.2018. <https://yrityssuomi.fi/rahoitus1>
- Yritys-Suomi i.a. 2. Työ- ja elinkeinoministeriö. Starttiraha. Verkkojulkaisu. Viitattu 7.1.2018. <https://yrityssuomi.fi/starttiraha>
- Yritys-Suomi i.a. 3. Työ- ja elinkeinoministeriö. Verotus. Verkkojulkaisu. Viitattu 7.1.2018. <https://yrityssuomi.fi/verotus>
- Yritys-Suomi i.a. 4. Työ- ja elinkeinoministeriö. Lakisääteiset vakuutukset. Viitattu 7.1.2018. <https://yrityssuomi.fi/lakisaahteiset-vakuutukset>

LIITE 1: Kyselylomake

Hei!

Olemme kaksi sairaanhoitaja -opiskelijaa Diakonia-ammattikorkeakoulusta ja kartoitamme, millaisia kotiin tuotavia palveluja omaishoitajat tarvitsevat oman jaksamisensa tueksi. Teemme aiheesta opinnäytetyötä ja ajatuksemme on perustaa tällaisia palveluja tuottava yritys. Olisimme kiitollisia, jos voisitte kertoa meille, millaista arkea elätte. Alla on muutamia tukikysymyksiä, joiden avulla voitte kertoa omin sanoin tämänhetkisestä tilanteestanne omaishoitajana. Millaisia palveluja tarvitsette ja niistä palveluista joita jo saatte?

Käsitlemme saamiamme kertomuksia niin, että teitä ei voi tunnistaa eikä antamianne tietoja käytetä muuten kuin tässä opinnäytetyössä. Kun olemme käsitelleet kaiken saamamme materiaalin, hävitämme vastauksenne. Tarvitsemme kuitenkin allekirjoituksenne, että saamme käyttää vastauksianne opinnäytetyöhömmme.

Kiitos osallistumisesta, otamme kiitollisina vastaan kaiken mahdollisen tiedon.

Kiittäen:

Johanna Heiäng ja Jenni Hölttä

TUKIKYSYMYKSET:

1. Kertoisitteko, miten pitkään olette toiminut omaishoitajana, miten hoivatilanne on syntynyt ja millaista arkenne on tällä hetkellä? (Voitte kertoa myös millaista tukea tai apua saatte? esim. kotihoito, lomat, läheiset tai ystävät)

2. Mihin vuorokauden aikaan lisäävun saanti olisi tärkeintä omaisenne hoitoa ajatellen? Minkälaiselle palvelulle/avulle voisi olla tarvetta? Onko tällä hetkellä mitään paikkaa mistä voitte pyytää apua kiireellisesti, jos oma jaksamisenne on äärimajoilla?

3. Olisitteko valmiita maksamaan lisäävun saannista yksityiseltä hoivayritykseltä? (Voitte kertoa myös tällä hetkellä saamastanne taloudellisesta tuesta omaisenne hoitoon liittyen? Onko taloudellinen tuki riittävä? Saatteko käyttää esimerkiksi palveluseteleitä tai kotihoidon tukea?)

Näihin kysymyksiin toivoisimme vastauksia. Voitte kirjoittaa niin pitkästi tai lyhyesti kuin aikanne ja jaksamisenne riittää. Alla on paikka allekirjoitukselle ja nimenselvennykselle. (Jos täytätte tämän tietokoneella, pelkkä nimi, päivämäärä ja paikka riittävät)

Suuret kiitokset ajastanne!

Vastauksiani saa käyttää ilman nimiä opinnäytetyössä

Paikka

Päivämäärä

Allekirjoitus/ Nimenselvennys
